

ALGIMANTAS LIEKIS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

MOTIEJAUS GUSTAIČIO KŪRYBINIS PALIKIMAS

Creative Heritage of Motiejus Gustaitis

SUMMARY

Priest, poet and pedagogue Motiejus Gustaitis (1870 02 27 – 1927 12 24) is among most prominent persons who revived Lithuanian national self-consciousness at the beginning of the 20th century. He graduated from the gymnasium in Marijampolė and Seinai Priest Seminary. M. Gustaitis was one of the best educated priests and intellectuals in Lithuania. After graduating from the seminary, he studied literature and philosophy in Freiburg (Switzerland), music in Rogensburg, Canon Law in Jesuit St. Apolinar University in Rome. After returning to Freiburg in 1903, he defended his doctoral dissertation on the topic of A. Mickevičius's (A. Mickiewicz) poetry. Having come back to Lithuania, he worked as a chaplain in Marijampolė, Seinai, and its Lazdijai gymnasia, as a teacher and director. During World War I, he was concerned with the teaching of children of Lithuanian deportees in Russia. Throughout this time, he also wrote copiously to reestablish independent Lithuania and published his poetry. The attempt to publish in 1940 a collection of his poetry was not successful. The Soviets broke into the Sakalas Printing House in Kaunas and burnt the collection of poems, which was almost ready for print. Only one or two copies were saved by a worker who passed the copies to M. Gustaitis' grandson, Algirdas Gustaitis, who in turn rescued a copy during the years of deportation and gave it to the present author in Los Angeles, USA. The present author published that collection as a separate book "Motiejus Gustaitis – Priest, Poet, Teacher" (V. 2008. 406 p.), now available for the broad circle of readers. The article not only elucidates succinctly the history of that book, but also presents the life of M. Gustaitis and gives an evaluation of the importance of his creative heritage for the present-day life.

SANTRAUKA

Straipsnyje pateikiama XIX a. pab.–XX a. pr. vieno žymiausių lietuvių tautos prisikėlimo savarankiškam gyvenimui žadintojų Motiejaus Gustaičio, kunigo, poeto, mokytojo kai kurie biografijos ir kūrybos bruožai. Jis ir šiandieninėje Lietuvoje gali būti savotišku kelrodžiu ieškantiems gyvenimo prasmės ir esmės, būdų pasitarnauti savo Tautai ir Nepriklausomai Lietuvai. Gustaitis nuo jaunystės atkakliai siekė mokslo ir

RAKTAŽODŽIAI: Motiejus Gustaitis, kūrybinis palikimas, kultūra, tauta, deportacijos, Lietuvos Nepriklausomybė.
KEY WORDS: Motiejus Gustaitis, creative heritage, culture, nation, deportation, Independent Lithuania.

tapęs kunigu, toliau studijavo muziką, literatūrą, dailę tam, kad galėtų daugiau prisidėti prie savo Tautos kultūros kėlimo, prie jaunosios kartos ugdymo. Jis pelnė pripažinimą ir kaip poetas, ir kaip mokslininkas, bet atsisakė darbo universitete, posto valdžioje ir iki mirties liko pamiltuose Lazdijuose kurti poezijos, mokyti jaunimo. Jam gyvam esant taip ir nebuvo vienu rinkiniu išleista jo poezija, mokslo ir publicistikos darbai. 1940 m. vasarą tai mėgino padaryti poetas ir rašytojas V. Mykolaitis-Putinas, tačiau SSRS okupavus Lietuvą rengiama spausdinti Gustaičio poezijos rinktinė buvo sunaikinta okupantų ir tik vienas ar du jos egzemplioriai buvo išgelbėti. Tas rankraštis 2008 m. išleistas šio straipsnio autoriaus *Lietuvių tautos* knygų serijoje. Straipsnyje primenama, kas buvo Motiejus Gustaitis, kiek jis ir jo kūrybinis palikimas reikšmingi Tautai ir Lietuvai.

Eisena pajudėjo iš buto 3 valandą po pietų. Karstą nešė mokiniai, taip pat ir bažnytinės insignijas. Karstas apjuostas eglėšakių vainikais. Mokinių ir ugniagesių orkestrai pakaitomis grojo gedulingus maršus. Kai eisenos priekis ir minia išsiliejo iš gimnazijos kiemo į tiesią Seinų gatvę, eisenos ilgis buvo apie pusė kilometro. Pakeliui prisijungė vis daugiau žmonių, o prie bažnyčios laukė kita tiek. Kada karstas buvo įneštas į bažnyčią ir padėtas ant katafalko, erdvi bažnyčia buvo sausakimšai prisigrūdus. Nemažą dalį sudarė žydai. Po trumpų pamaldų karstas, skendįs vainikuose ir mirgančioj žvakių šviesoje, liko paskutinėms valandoms toje vietoje, iš kurios velionis tiek kartų buvo kalbėjęs į savo mokinius.

Laidotuvių dieną Lazdijai atrodė kaip per didžiuosius atlaidus. Žmonių buvo privažiavę iš plačių apylinkių, nes ir velionio auklėtiniai buvo net iš tolimiausių Dzūkijos kampelių. Be vietinių ir artimųjų parapijų kunigų, į laidotuves buvo atvažiavęs vyskupas M. Reinys, *Šaltinio* redaktorius kun. Vl. Mažonas ir kiti. Eisena iš bažnyčios nutįso ilga Kauno gatve kapų link. Vargu ar Lazdijai buvo kada matę panašias laidotuves. Jos buvo ne vien skirtingos nuo kitų savo dalyvių gausumu, bet ir įvairumu. Šalia mokytojų ir mokinių dalyvavo plačios minios iš

miesto ir plačių apylinkių. Visų veidų išraiška – lyg kad savo šeimos narių lydėtų į kapinių kalnelį. Prie kapo atsisveikinimo kalbas sakė mokytojų, mokinių, organizacijų, miesto visuomenės atstovai. Kun. Vl. Mažonas perskaitė Augustaitytės-Vaičiūnienės tai progai parašytą eilėraštį, kuris vėliau buvo atspausdintas *Šaltinyje*. Užbaigiamąjį pamokslą pasakė vyskupas M. Reinys: „... Laidojame kuklų, tylų, bet didelį kultūros darbininką ir jaunimo auklėtoją.“

Beje, po Gustaičio mirties, galima sakyti, buvo išgrobstyta labai gausi velionio biblioteka. Apie tai Slavėnas rašo: „... Kelioms savaitėms praėjus po Gustaičio mirties, atvažiavo keletas asmenų velionio palikimui likviduoti. Velionis nebuvo palikęs testamentą, todėl atvykusieji pradėjo tvarkytis savo nuožiūra. Baldus, rūbus ir kambarių daiktus įkainavo patys. Pagaliau per gimnazijos vadovybę buvo paprašyti keli mokiniai įkainoti knygas. Paskutinės kai kurių asmenų pastangos išsaugoti biblioteką visumoje nepavyko ir kainotojai pradėjo darbą. Kainotojai iš turto likviduotojų gavo nurodymus: knygas kainoti nuo keliolikos centų iki kelių litų, pagal didumą ir išvaizdą. Ir kainotojai savo darbą atliko; Fr. Kuršaičio žodynai įkainoti po pora litų, klasikų tomatai tiek pat. Mažesnės knygos centais. Į knygos tu-

rinių, retumą kainotojai neturėjo kreipti dėmesio...”

Varžytinių dieną baldai, įvairūs kiti stambesni daiktai buvo parduodami pagal principą – kas daugiau pasiūlys. Velionis buvo kuklus žmogus, jo baldai ir kiti daiktai nebuvo prabangūs, kiek senoviški. Varžovų prisirinko nemažai, nemažai daiktų buvo išparduota, kartais net žemiau įkainavimo, nes kai kurie daiktai netraukė pirkėjų dėmesio. Buvo ir tokių daiktų, kurių nieks nepirko. Jie buvo suversti į pašiūrę.

Knygų pardavimo tvarka buvo kitokia. Čia nebuvo varžytinių. Po įkainavimo, atžymint kainą ant kampo, knygos iš dalies buvo sudėtos atgal į lentynas arba sukrautos ant stalų, ant grindų. Pardavimo metu žmonės rinkosi kas kam patinka, išsirinkę eidavo prie stalo, kur sėdėjo turto likvidatorius, parodydavo jam knygą ir sumokėdavo jos įkainavimo vertę. Nedidelis bibliotekos kambarys, ypač pirmą pardavimo dieną, buvo iki vėlaus vakaro kimšte prisikimšęs pirkėjų. Pirkėjai rinkosi knygas, laikraščių komplektus, rausėsi kur kam patiko. Iš kelių tomų vienas nusipirkdavo vieną knygą, kitas – kitą. Daugiausia ėjo lietuviškos, rusiškos, lenkiškos. Maža domėjimosi buvo vokiškom, prancūziškom ir beveik niekas nesidomėjo lotyniškom, graikiškom, rankraščiais.

Po kelias dienas trukusio pardavinėjimo knygų lentynos styrojo beveik tuščios. Ant stalų, ant grindų netvarkingai išmėtytos išrankos. Norint ištuštinti kambarį, tos išrankos, kaip bulvės, buvo suverstos namo palėpėj ir, laiko dulkių dengiamos, taip ir liko visų užmarščiai. Turto likvidatoriai, baigę darbą, išvyko. Ešą, už surinktus išpardavimo metu pi-

nigus būsiąs pastatytas velioniui paminklas. Ir kitas Gustaičio turtas Lazdijuose buvo likviduotas. Liko tik vienišas kapas. Ant jo paminklo buvo iškalta:

Tai glūdi giesmės nerašytos,
Tai tvyro mintys nesakytos,
Ir niekas niekas jų nežino...”

Buęs Gustaičio mokinys Marijampolėje Kazimieras Berulis 1936 m. išleido 46 psl. knygelę *Kun. Motiejus Gustaitis. Pedagogas ir švietėjas*. Knygelėje atskleidžiamos jo pedagoginės nuostatos.

„Tauta savo mokyklose ateitį gamina“, – nuolat kartodavęs Gustaitis. Ypač švietimo problemomis jis ėmė rūpintis nuo 1910 m., kai po keleto metų pralaisvėjimo po 1905 m. sukilimų prasidėjo reakcija prieš tautinį atgimimą. Rusijos ministras pirmininkas iš Valstybės Dūmos paskelbė: „Šiaurės Vakarų kraštas, t.y. Gudija ir Lietuva, nuo amžių buvo, yra ir bus tik rusų kraštas.“ Nuo tų metų ypač sparčiai steigtos rusiškos mokyklos. Jei, pvz., 1905 m. Kauno gubernijoje buvo 360 rusiškų mokyklų, tai 1912 m. – jau 724. Rusų valdžia planavo Lietuvos gubernijoje įvesti ir privalomą rusų mokyklose pradžios mokyklą, kuriose nebuvo vietos lietuvių kalbai ir lietuviams mokytojams. Iš dalies apie kai kuriuos lietuvių ir rusų mokyklų skirtumus, tėvų pareigas rūpintis lietuvių mokyklomis Gustaitis užsiminė savo pamoksle Marijampolės progimnazijoje 1913 m. sausio 13 d.:

„Dvi yra pakraipos auklėti jaunimą mokykloje. Viena, kad, atskyrus vaiką nuo tėvų, pavesti jį mokytojų globai, arba, kitaip sakant, atskirti mokyklą nuo šeimos. Pas mus šita pakraipa nuo seniai viešpatauja, tik pastarais metais ji

bent kiek tapo atlaidesnė. Buvo laikas, kuomet mokykla bandė vaikuose išrąvėti įdiegtus tėvų įpročius; tėvai gi stengė apsaugoti vaikų sielą prieš mokyklos įtaką. Tuomet jaunimas, iš vienos pusės perspėjamas tėvų, ne visai pasitiki mokykla, iš kitos vėl pusės neretai matydamas, kaip mokykla griaua tai, ką jis namie išmoko gerbti, nežinojo ko klausyti ir kaip elgtis. Jo akyse mažėjo apskritai autoriteto rimtumas. Ir jis baigėdavo ar bent įpusėjęs apleisdavo mokyklą pilnas abejonių, negacijos. Naktis užgulėdavo jo sąžinę ir užmigdydavo ją. Tik retas kuris pajėgdavo išblaškyti tas abejonių ūkanas ir prasiskinti sau kelią.

Antroji auklėjimo pakraipa vienija šeimyną su mokykla, viena kitai paduoda draugiškai ranką bendram tikslui, kad ne tik išlavinus vaiko protą ir suteikus jam žinių, bet dar ne mažiau rūpinasi išlavinti būdą, užgrūdinti valią ir taip prirengti žmogų gyvenimui.

Prieš keletą metų papluko nauja srovė. Lietuvių visuomenė pasijuto galinti sutverti savąją mokyklą. Į tą darbą jai reikėjo stoti neprisirengus, skubiai, be tinkamų vadovėlių, menkomis priemonėmis. Už tai įvairiausių kliūčių ir sunkenybių buvo iki valiai. Tačiau visuomenė, prisiemus tą svarbų darbą, veik pasistengė įkurti savo tautiškas mokyklas Kaune, Vilniuje, Marijampolėje ir kt. Žinoma, greituoju statomas namas retai statomas iš sausos medžiagos, dėl to ne nuostabu, jei kartais šen ten plyšta ar bent kiek pasvyra. Toksai namas paprastai sparų reikalingas.

Bet ne tame dalykas. Dedant pamatus savajai mokyklai reikėjo užsiduoti klausimas: kokios gi mes laikysimės tai-

syklės – skirti šeimyną nuo mokyklos ar vienyti šiuodu gaivalu?

Kadangi tėvų ir mokyklos vardas vaiko akivaizdoje yra iš pat prigimties apvilktas kokia tai nepaprasta autoriteto aureole, o tas autoritetas yra labai svarbus auklėjimo veiksnys, tai mokykla ir šeimyna, rūpindamos vaiko lavinimu, privalo itin saugoti vienas kito rimtybę. O ją geriausia apsaugos bendrąja sutartim. Ir priešingai, visiškas šių dviejų elementų atskilimas, kaip ir jų suskirstymas, gali sukelti tikrai nepasitikėjimą vieno kitu ir suskaldyti auklėjimo jėgas.

Be to, neturėdami tautiško išdo, mes tegalime steigti mokyklas ir jas išlaikyti tikrai tėvų bei visuomenės parėmimu. O tuo pat visuomenė ir šeimyna įgyja teisių link mokyklos, kurią jos palaiko. Taip pat ne mažiau brangi mokyklai ta užuojauta, kurią visuomenė jai reiškia; brangūs patarimai ir pastebėjimai, kuriuos gali auklėtinių tėvai suteikti mokytojams, kad jų vaikus, tautos piliečius, geresniais išauklėjus.

Iš kitos pusės šeimyna ir visuomenė, priimdamos teises bendro su mokykla auklėjimo, kiekviena savo srityje, tuo pačiu priima ir priedermes, būtent rūpintis mokyklos esimu ir pažanga.

Apie tikrą savos mokyklos buvimo reikalą, rodos, negali būti dviejų nuomonių: tauta savo mokykloje sau ateitį gamina! Ale palaikymas gyvybės tai dar tik pusė visuomenės priedermių dėl mokyklos. Antroji priedermių pusė tai prisitaiikymas mokyklai. Ką pagelbės, jeigu mokykla pildys savo darbą dorai, jeigu išlavins jaunimą ir prirengs jį gyvenimui, o šeimyna savo pažiūromis ir pavyzdžiu tatai nepalaikytų? Tikrai bendrai dirbant galima tikėtis, jog lietuviška mokykla su

laiku pasieks savo aukštą pilietišką uždavinį. Kelerių metų pedagogijos vaisiai ir dabartinis mūsų mokyklų stovis leidžia turėti daug geros vilties ir lemia šviesesnę tautai ateitį.“¹

Gustaičio pedagoginės nuostatos atsispindi jo straipsniuose, knygose. Labiausiai jį ir Amerikoje žavėjo tai, kad ten daugelis mokėsi nepaisydami amžiaus. Apie tai jis savo knygelėje *Amerikos mokykla* rašo: „Garbė Amerikai, kad visi jos piliečiai gali šviesdintis [...], nes šviesesnio žmogaus darbas visuomet vaisingesnis...“ Kaip savimokos pavyzdį Gustaitis nurodo JAV prezidentą Lincolną, kuris iki 20 savo gyvenimo metų buvo medkirtys, paskui malūnininkas. 25 metų jis, šiandieniniu terminu, baigia teisės mokslus, ima dirbti advokatu, 30 metų išrenkamas miesto savivaldybės nariu, 40 metų – į JAV Kongresą, o 50 metų – JAV prezidentu.

Gustaičiui patiko ir JAV mokyklose vyraujantys mokytojų ir mokinių draugiški santykiai: „Malonu pasidomėti, pasigrožėti, ypač kai jauti tokią, lyg šeimos, dvasią. Jokios prievartos, jokio slėgimo; ant veidų linksmumas, akyse rimtis ir pasitenkinimas. Argi tai nerodo, jog santykiai tarp mokinių ir mokytojų yra artimi, išmintingi, priduođą jaunumui drąsos, mokiniai jaučiasi žmonės esą, lygiaverčiai šalies piliečiai, jaučia asmens laisvę, kurios mokyklos drausmė anaipatlopinti neturi.“ Ir baigia, kad „mokslas, prievartos ašaromis perkamas, skatiko nevertas...“² Gustaitis ragino ir lietuviškose mokyklose panaudoti muziką ir dailę, plačiai taikomą JAV mokyklose, aiškino, kad JAV mokyklose gausu didžiųjų menininkų darbų reprodukcijų, didvyrių biustų. „Jų akivaiz-

doje, – sako Gustaitis, – mokiniai geriau ima suvokti šalies istoriją, geografiją, savo kaip piliečių teises ir pareigas.“ Ir toliau nurodo, kad ir Lietuvos mokyklose taip turėtų būti. „Te mūsų dainos ir giesmės tvirtina tautinę sąmonę ir būdą, tegu jaunimas išnešios tai ant visų gyvenimo kryžkelių...“³

Gustaitis sielojosi, kad ir Nepriklausomoje Lietuvoje daugelis žmonių tebėra abejingi savoms lietuviškoms mokykloms. Ypač jis išgyveno dėl to, kad okupantai lenkai 1926 m. Vilniaus krašte uždarė 36 lietuvių mokyklas, bet šis barbarizmas nesukėlė didesnio pasipiktinimo Lietuvoje. Apie tą įvykį jis 1926 m. *Iliustruotos Lietuvos* Nr. 18 paskelbė tokį eilėrašį:

Stebėkitės, būsimos kartos!
Štai trisdešimts šešios mokyklos
Be kaltės, be teismo užgniauztos!
Tas smūgis turėtų uždegti
Kiekvieną pilietinę širdį (...)

Mokykla Gustaičiui buvo svarbiausia veiklos sritis. Jis ne kartą buvo kviečiamas profesoriauti Lietuvos universitete, bet atsisakė. Jis buvo pasiaukojęs purenti Dzūkijos švietimo dirvonų, džiaugėsi, kad gali dirbti „kad ir negarsų, bet šviesų kūrybinį darbą Dzūkijoje...“ Tai atsispindi ir jo eilėraštyje *Ačiū Tau, Viešpatie*⁴:

Ačiū tau, Viešpatie, jogei apsaugojai
Mano gyvenimą ir nuo politikos
Ir nuo visuomenės dūminio aukuro (...).

Visi pažinoję jį prisimindavo pagarbiai ir dėkingai. Kartu su Gustaičiu mokytoju dirbęs Elegijus Lastas (poeto A. Lasto brolis) rašė: „Jis buvo tiesos, tei-

singumo, meilės, pasiaukojimo mokytojas, tikras pedagogas – kūrėjas... Bendraudamas su mokiniais jis mokė jaunuomenę ištvermės, darbo meilės, ruošė gyvenimui dorus, budrius ir sugebančius piliečius, šviesos skleidėjus. Ir jau šiandien pradeda reikštis jo metodingai išmoksintų auklėtojų iniciatyva, kurią jis ugdė savo galinga, gilia, nenugalima dvasia, poetiška kūrybine galia, savo inteligencija, giliu pasišventimu meno ir mokslo darbams, taktu ir doru, gražiu gyvenimu, niekad neklumpančiu prieš žemės bei pasaulio audrų kliūtis, pinkles – jis žengė su pergales vėliava prie to, kas kilnu, gražu, dora, šventa bei aukšta, amžina, vesdamasis paskui save vis daugiau augančių darbui žmonių...“⁵

Prel. J. Laukaitis: „...M. Gustaitis buvo paskirtas Marijampolės gimnazijos kapelionu. Tos pareigos labiausiai atitiko jo švelnų būdą, jo kilnią dvasią, jo įgimtus pedagogo gabumus. Aukštam jaunuomenės mokytojo ir auklėtojo uždaviniui jis pašventė visą savo gyvenimą [...]. Jisai pirmutinis pralaužė rusų priespaudos ledus ir įsteigė Marijampolėje pirmą lietuvišką „Žiburio“ progimnaziją, kuriai ligi pat karo vadovavo. Jaunuomenė jautė jame dvasios vadą, suprato jo kilnius tikslus, juo tikėjo ir buvo jam atsidavusi. Bet štai ištinka karas. Išstremtos iš Lietuvos mokslo įstaigos spiečiasi Rusijos miestuose. Kun. M. Gustaitis atsiduria Jaroslavyje ir ten steigia gimnaziją, į kurią sutraukia šimtus lietuvių jaunuolių, su kuriais 1918 metais grįžta į savo tėvynę, jau nepriklausomą Lietuvą.“⁶

Anot amžininkų, Gustaitis mokėjo lenkų, rusų, vokiečių, lotynų, prancūzų, italų ir anglų kalbas. Pamokoms ruošda-

vosi labai stropiai. Jis mokėjo kiekvieną dalyką visiems suprantamai išaiškinti, o kad greičiau įsimintų, pvz., lotynų kalbos taisykles ir išimtis, sueiliuodavo į eilėraščius, kuriuos visa klasė garsiai išmokdavo. Gustaitis aiškino jauniems mokytojams: „Pamokas reikia vesti taip, kad visos klasės dėmesys būtų nukreiptas, mokytojui pirmininkaujant, užsibręžto uždavinio išsprendimui.“ Minėtas Lastas taip apibūdino Gustaičio darbą: „Klasėje jis būdavo visuomet linksmas, juokaudavo, kas kėlė mokinių energiją, darbo meilę bei smalsumą jo mintis sekti. Dažnai ką ir juokingai charakterizuodavo. Tuo būdu jo dėstymas atitikdavo mokinių sielų stygą ir visą mokymą darė sėkmingą. Temas dažnai susiedavo su momento aktualijomis. Pavyzdžiui: „Kas Vilnius Lietuvai, tas dzūkams Seinai“. Jis visa, kas lietuviška, dzūkiška, idealizavo, norėdamas tuo sužadinti moksleiviams atitinkamus jausmus, juos auklėti. Kartu jis stengdavosi sukelti pasišlykštėjimą klasingumu, apgaulingumu ir kitomis nedorybėmis...“⁷ Toliau Lastas rašo: „Jo asmens savybės, susijusios su jo išorės bruožais, rodyte rodė, kad jis buvo pašauktas ne tik mokyti, bet ir dorinti, estetinti ir savo asmeniu, savo „aš“. Ir čia galiu tvirtinti, kad šios savybės jame sudarė harmoniją [...]. Jis buvo širdies žmogus, darbo mylėtojas, tėviško takto viršininkas, gilus pedagoginio išsimokslinimo bei patyrimo vadovas. In corpore sano – anima sana: jo siela kupina grožio nuojautos, pasaulio meilės ir dieviško ilgesio. Todėl neklystamai galima sakyti, kad Motiejus padėjo Lietuvos mokykloms dorinio auklėjimo pradus – pradėjo auklėti jaunimą tėvų širdžių pakraipoje ir auginti tikrus tėvynės sūnus.“⁸

Gustaitis yra pirmasis lietuvių aukštesnės mokyklos direktorius ir jos ugdytojas. Jam teko dėti lietuviškos pradžios ir aukštesniosios mokyklos pirmuosius pamatus, žengti pirmuosius žingsnius jos kelyje. Jis laikytinas ir pirmuoju kovotoju dėl tautinės mokyklos, išjudinęs plačiąsias mases ir diegęs jose lietuviškos mokyklos idėją. Tam panaudodavo ir bažnyčių sakyklas (vien mokiniams pasakė daugiau kaip 800 pamokslų).

Gustaitis prisimenamas ir kaip poetas, neretai lyginamas su Maironiu. Jo poezija taip pat persmelkta Tėvynės meilės, žadina dirbti ir aukotis savo Tautos, Lietuvos labui. Gustaičio eilėraščiai, proza ar publicistika spausdinta dar draudžiamoje lietuviškoje spaudoje, daugiausia *Tėvynės sarge*. 1914 m. jam viešint JAV, tenykščių lietuvių pastangomis buvo išleisti jo eilėraščių rinkiniai *Tėvynės ašaros*, oratorija *Aureolė*, poema *Meilė*. Vėliau, jau grįžęs į Lietuvą, parašė knygele *Amerikos mokykla*. Pirmojo pasaulinio karo metais, dirbdamas Jaroslavyje, Tambove išleido pataisytą *Tėvynės ašarų* rinkinėlį, taip pat *Erškėčių taku* (1916 m.) ir *Sielos akordai* (1917 m.). Paskutinis jo poezijos rinkinėlis *Varpeliai* išleistas 1925 m.

Gustaitis labai domėjosi švietimo ir kultūros veikėjais. 1912 m. jis parengė knygą apie A. Tatarę, pirmąją lietuvių beletristą, *Pamokslų išminties ir teisybės* autorių. Pasakodamas apie Tatarę, jis atskleidžia jo tiesumą ir bešališkumą. Dėl faktinės medžiagos gausos knyga neprarado aktualumo ir šiandien. 1916 m. Gustaitis išleido monografiją apie mokytoją ir švietėją, bendražygį Petrą Kriaučiūną, kitų reikšmingų darbų, susijusių su tautiniu atgimimu. Gana palankiai

intelektualioji visuomenė 1923 m. sutiko Gustaičio knygą *Stilistika* – pirmąją lietuviškos literatūros teorijos vadovėlį, kuriame teoriniai samprotavimai grindžiami S. Daukanto, K. Donelaičio, M. Valančiaus, V. Kudirkos, Maironio, Šatrijos Raganos ir kitų kūriniais.

Gustaitis parašė ir keletą knygelių apie žymius žmones: apie M. Sarbievių (1925 m.), A. Mickevičių ir jo *Poną Tada* (1927 m.), apie Julijų Cezarį (1927 m.) ir kt. Jis vienas pirmųjų ėmėsi versti A. Mickevičiaus poeziją (*Krymo sonetus*, *Fari*, *Odę jaunystei*, *Vėlines* ir kt.). Apskritai Gustaičio literatūriniame palikime vyrauja trys sritys: poetinė originalioji kūryba, literatūriniai-kultūrologiniai darbai ir vertimai.

Mirus Gustaičiui, Juozas Tumas-Vaižgantas 1927 m. gruodžio 30 d. *Iliustruotos Lietuvos* Nr. 52 straipsnyje *Poetas – mokslo vyras*, rašo: „... Nuo pat jaunų dienų Motiejui pilna galva buvo poezijos ir mokslo šalia tiesioginių kunigo rūpesčių. Kunigavo jisai ramiai, švariai, daug savo sielos įdėdamas. Be to, jis per visą savo amžių vien mokyklose mokė, ne parapijose buvo ganytojas [...]. Mokė ir mokė per visą savo amželį.

Gustaičio bočiai, nabašninkas sakydavo, buvę gudai, nuo Berezinos, Gustovai (iš žodžio gustoj – tirštas), bet jau seniai sulietuvėję. Jie jau ir etniškai grynai „sūduvai“, suvalkiečiai, taip kūno, taip dvasios savumais. Motiejus jau seminarijoje buvo kaip reikiant susipratęs lietuvis ir visa karšta savo širdžia palinkęs dirbti vien tik lietuvių kultūrai. Ir dirbo jai atsidėjęs.

Eiliuoti pradėjo dar tebestudentaudamas Šveicarijoje. *Draugijoje* eilėje pirmųjų 1907 m. bendradarbių aptinkame

jo eiles tikrąją pavarde pasirašomas (Nr. 1, 2, 4, 6, 9, 11). Devintame Nr. jau pradeda rodytis jo *Krymo sonetų* vertimai. Dar pirmiau jis buvo žinomas „Balandžio“ – „Balandis Motiejus“. Kad Gustaičio ta pravardė, daug kas ilgai nežinojo. „Balandis Motiejus“ buvo slapyvardis. Jį paskui dažnai minėdavo. Dar 1925 m. *Varpelių* sonetuose jis net triskart paminėjo „balandį“ [...].

Iš pradžių M. Gustaitis nebuvo poetu romantiku [...]. Mūsų *Keturių vėjų* futuristai visa 15 metų pasirodė vėliau už M. Gustaitį:

O žaibai po mano
Kojom nardo ir grasina!
Ei, aukštyn, žirgel, aukštyn!
Stok! Čia krantas okeano.
Žvaigždės groja, lyg vargonai,
Plaukia, šviečia taip maloniai.

Visos M. Gustaičio eilės labai naujoviškos [...]. „Suskambėjo ledo lyra ir paliejo skardą tyrą – gedulingą. Oi, tu, lyra, nelaiminga! – Kam pravirkdei žėrelį ir žvaigždėtą danguzėlį? Kam pravirkdei užkerėtą? Vilnys plaukia nusiminę ir apšaukia liūdną žinią...“

Gustaitis buvo nuolat prisimenamas ir vėliau. *Lietuvių enciklopedijoje* (t. VIII, Bostonas, 1956 m.) Stasys Santvaras apie jį rašo: „... Jis laikomas vienu ankstyviausiųjų pomaironinės kartos poetų. Kaip asmenybė – M. Gustaitis yra gilus eruditas, kaip kūrėjas – romantikas ir estetas simbolikas, tad ir jo poetinė kūryba linkstama skirstyti į dvi dalis: patriotinė – visuomeninė poezija ir filosofinė egocentrinė poezija. Patriotiniuose eilėraščiuose M. Gustaitis yra romantiškas, kai kur savaimingas, o kai kur artimas Maironiui (pvz., kantata *Broliai*,

muzika Č. Sasnausko). Vieną šios M. Gustaičio poezijos dalį sudaro I pasaulinio karo vargų ir nelaimių originalus apdainavimas, kur poetas jautriais ir nuoširdžiais posmais prisimena gaisrų apjuostą ir po kryžium parpuolusią Lietuvą. Tačiau būdingiausi M. Gustaičio kūrybos bruožai yra mintis, susimąstymas ir kilimas į idealų sritį. Šio pobūdžio savo kūriniuose M. Gustaitis pasireiškė kaip bene pirmasis lietuvis poetas, turįs subrandintą estetinę literatūros pažiūrą (...) M. Gustaitis išliks kaip naujų literatūrinių kelių ieškotojas ir estetiškos poezijos pradininkas.“

Juozas Eretas straipsnyje *Dvi generacijos mūsų ir krikščioniškosios kultūros tarnyboje*, išspausdintame *Lietuvos katalikų Mokslų akademijos suvažiavimo darbų* t. VII (Roma, 1972), rašo: „Gustaitį galima būtų vadinti jaunesniu Maironio broliu, bent toje poezijos dalyje, kur vyrauja patriotinės bei visuomeninės temos. Kiek jos buvo artimos jautriai jo širdžiai bei romantiškoms jo pažiūroms matyti iš to, kad jis rašantį prieauglį skatina savo talentą pašvęsti Dievui ir Bažnyčiai, tautai ir Tėvynei. Bet jo nebūta kurstančio šauklio, jis menininkas, įvilkęs žodį į dailius rūbus. Neveltui jis (34 metų) savo Friburge apgintą disertaciją pašventė A. Mickevičiaus *Krymo sonetams* ir neveltui vertė Baudelairą. Kone visa savo lyrika jis įvedė nemaža artizmo į pomaironinius laikus. Kiek jam rūpi grynai grožinis elementas matyti iš jo (53 metų) sustatyto stilistikos vadovėlio. Estetinių bruožų iškelimu jis gerokai peržengė savo kartos ribas ir parodė kelią, į kurį vėliau, jau tikru meistriškumu, įsuks Putinas. M. Gustaitis – maironiškumo saulėlydis ir putiniškumo saulėtekis.“

Sovietinės okupacijos metais Lietuvoje apie M. Gustaitį rašyta tik literatūros antologijose, enciklopediniuose leidiniuose. 1984 m. leidykla *Vaga* išleido Viktorijos Daujotytės sudarytą pluoštą Gustaičio eilėraščių – *Sielos akordai*. Eilėraščiai buvo skelbti daugiausia nepriklausomos Lietuvos spaudoje ir atskiromis knygelėmis. Tai vienas stambiausių Gustaičio poezijos leidimų. 1993 m. Antanas Patackas išleido nedidelę knygelę *Motiejus Gustaitis* (Vilnius, *Vaga*), kurioje pateikė jo gyvenimo apybraižą.

Vinco Mykolaičio-Putino sudaryta Gustaičio poezijos rinktinė turėjo būti išspausdinta 1940 m. vasarą. Bet Lietuvą okupavus SSRS į *Sakalo* spaustuvę Kaune įsiveržę enkavėdistai ir „aktyvistai“ sunaikino ten parengtos Gustaičio kūrybos rinktinę, sudaužė spausdinimo formas ir tik vieną ar du korektūrinius knygos egzempliorius vienam darbininkui pasisėkė slaptai išgelbėti. Vienas jų pateko žurnalistui, rašytojui ir istorikui Gustaičio broliui Mykolo sūnui Algirdui Gustaičiui, kuris tą egzempliorių išsaugojo per visą karą, okupaciją, nepaliko jo ir pasitraukęs į

Vokietiją, o vėliau emigravęs į JAV. 2002 m. svečiuojantis pas jį Los Andžele jis šių eilučių autoriui perdavė tą rankraštį sakydamas: būtų gražu, jei išleistumei *Lietuvių tautos* knygų serijoje. Ir pažadėjo parašyti, kaip tos parengtos spaudai knygos egzempliorius buvo išgelbėtas nuo barbarų, papasakoti, kaip jis bendravo su savo garsiuoju dėde – M. Gustaičiu, tačiau nespėjo – užklupo netikėta mirtis. (Algirdas Gustaitis gimė 1916 m. spalio 16 d., mirė 2002 m. gruodžio 24 d. Jo palaikų urna palaidota Vilniuje, Antakalnio kapinėse, Menininkų kalnelyje.)

Baigti šį trumpą straipsnį apie vieną žymiausių mūsų tautos prisikėlimo šauklių – kunigą, pedagogą, poetą, mokslininką Motiejų Gustaitį galima būtų jo paties žodžiais, pasakytais apie *Anykščių šilelio* autorių vyskupą Antaną Baranauską:

Pavasaris ateis
Ir vėl žiedus paskleis,
Ir vėl giria atžels,
Tik ažuolas nekels...
Tačiau iš jo šerdies
Šaltinis pražydės...

Literatūra ir nuorodos:

1. *Žiburys*, 1913, Nr. 4, p. 32.
2. Motiejus Gustaitis. *Amerikos mokykla*. – Seinai, 1919, p. 94.
3. Ten pat, p. 22.
4. *Iliustruotoji Lietuva*. – Kaunas, 1926, Nr. 8, p. 58.
5. *Švietimo darbas*. – Kaunas, 1926, Nr. 8, p. 6–7.
6. *Tiesos kelias*. – Kaunas, 1928, Nr. 2, p. 10.
7. E. Lastas. Dr. Motiejus Gustaitis // *Švietimo darbas*, 1928, Nr. 1, p. 7.
8. Ten pat.